

Життя людини є безкінечною зміною різних видів діяльності. Однак лише три види діяльності мають визначальний вплив на розвиток особистості: гра, навчання і праця. Змінюючи одне одного, вони співіснують протягом усього життя людини. Надзвичайно важлива роль гри у житті дитини молодшого шкільного віку

РОЛЬ ГРИ В ЖИТТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гра — найпростіший вид діяльності, у якому людина формується як особистість, суб'єкт діяльності. **Метою гри** є сам процес, де проявляється активність дитини. У психічному розвитку дитини гра допомагає в доступній формі оволодіти способами діяльності дорослих. Дитина імітує діяльність дорослих, заміщуючи обрані об'єкти їхніми символами.

Поява ігор у житті людини

Спершу в іграх керівну роль відіграє дорослий, наслідуючи дії якого дитина починає гратися самостійно, перебираючи ініціативу на себе. Протягом перших двох років вона опановує рухи й дії з предметами, що її оточують, — так виникають **функціональні ігри**.

Відтак дитина починає осмислювати предмети, зв'язки між ними — з'являються **конструктивні ігри**. У три-чотири роки дитина починає грати певні ролі, учиться діяти за правилами, активно долучається до гри інших дітей — так постають у її житті **сюжетно-рольові ігри**. У цих іграх в дитини розвивається дисциплінованість, витримка, наполегливість, різні психічні якості: пам'ять, увага, сприймання, воля тощо.

У старшому дошкільному і молодшому шкільному віці сюжетно-рольові ігри

наближають новий тип ігор — **ігри за правилами**, у них дії та стосунки учасників чітко регламентовані. Правило є мотивом ігрової діяльності, яке передбачає відповідальне ставлення дитини до неї.

Дидактичні ігри відіграють найважливішу роль у п'яти-шестирічному віці, за допомогою них дітей успішно залучають до навчально-виховного процесу.

Виникнення і структура сюжетно-рольової гри

Сюжетно-рольова гра виникає, коли у дитини з'являються бажання діяти, як дорослий. Ці бажання супроводжуються характерним для дітей бажанням негайно реалізувати задумане. На думку російського психолога Льва Виготського, основним змістом бажань дитини є стосунки з дорослими.

Виникнення гри передбачає:

- час для побудови партитури та розгортання гри;
- ігровий простір;
- знання, на яких основуватиметься гра;
- наявність партнерів;
- наявність ігрових матеріалів (атрибутів) для гри.

Структура гри охоплює такі елементи:

- *Тема* — дійсність, яку дитина відтворює у грі. Діти грають у «сім'ю», «лікарню», «їдальню», «магазин», «показ мод», «захоплення заручників» тощо. Як правило, тему запозичують із дійсності, а також із казок і мультфільмів: «Івасик-Телесик», «Черепашки-ніндзя» тощо.

- *Сюжет, або сценарій гри*, — послідовність подій у грі. Ігри на одну й ту саму тему можуть мати різні сюжети. Так, наприклад, гра в «доньки й матері» передбачає такі дії: прогулянки, приготування обіду, прання, купання дитини, її лікування, підготовку до школи тощо.

- *Роль* — набір дій із правилами щодо їх виконання. Наприклад, «лікар» лікує «пацієнтів», «продавець» обслуговує «покупців», «учитель» учить

«учнів» тощо.

- *Зміст* — те, що дитина вважає основним у діяльності чи взаєминах дорослих.
- *Ігрові матеріали та простір* — місце для гри, іграшки, інші предмети, за допомогою яких діти розігрують сюжет і грають ролі.
- *Взаємини* — відображають ставлення дітей до сюжету й ролі гри (рольові), а також ставлення до якості та правильності виконання рольових дій (реальні).

Сучасні дитячі ігри

Сучасні діти грають переважно в комп'ютерні та настільні ігри, що спрямовані на розвиток інтелекту (зокрема, уваги, пам'яті, швидкості реакції). Однак такі ігри не передбачають живого спілкування з друзями, а отже, у дітей не формуються комунікативні уміння навички. Так, коли дитина не бажає гратися, вона просто вимикає комп'ютер. Небезпека такої звички полягає у тому, що **дитина переносить її і на процес спілкування**. Якщо дитину не задовольняє спілкування із співрозмовником, вона «вимикає» його і йде геть. Уміння домовлятися, йти на компроміс, тобто поступатися, у більшості сучасних дітей не сформовані. І однією з причин цього є **характер спілкування з навколишнім світом засобами гри**.

Гра-специфічна форма непродуктивної діяльності спрямована на задоволення від процесу її виконання

Нині з асфальту майже зникли «класики», рідко можна зустріти дівчаток, які на подвір'ї стрибають через скакалку. Про таку гру, як «Море хвилюється», діти навіть не чули. Вони інакше грають у квач і хованки, «Козаки-розбійники», будують тарзанки і хатинки на деревах, снігові фортеці і льодові гірки.

Ігри, що поставали у дитячій фантазії після прочитання книг або перегляду, кінострічок, - «Діти капітана Гранта», «Зимівля полярників», «Космонавти» тощо, існують і сьогодні, однак відповідають реаліям сучасності й наявним знанням дітей. Однак часто діти нічого не знають про різноманітні ігри з м'ячем («Картопля», «Одинадцять», «Вибивний», волейбол, «істівне-неістівне», «Я знаю...» тощо).

Причини втрати популярності рухливих дитячих ігор

Причин втрати популярності дитячих ігор, збіднення їхнього змісту кілька: брак вільного часу для ігор, обмеження ігрового простору дітей, відсутність партнерів тощо.

- *Брак вільного часу у дітей для ігор.* Із шести років діти починають навчатися в загальноосвітніх навчальних закладах, і часу для ігор на подвір'ї в них не залишається. Вільний від шкільних занять і підготовки домашніх завдань час діти **проводять біля екранів телевізорів або за моніторами комп'ютерів.** Проте навіть якщо у дітей з'являється час для ігор, вони неспроможні грати змістовно: виконують примітивні дії, б'ються, штовхаються. Це спричинює прагнення вчителів заповнити вільний час дітей «спокійними» заняттями чи вдатися до покарань.
- *Обмеження ігрового простору дітей.* Декілька років чи десятиліть тому більшість дитячих ігор відбувалися на подвір'ї. Сьогодні батьки не відпускають дітей без нагляду на вулицю, оскільки хочуть запобігти реальним чи вигаданим небезпекам. **Завдяки живому спілкуванню з однолітками** під час ігор на подвір'ї діти вчилися дотримуватися певних правил, знаходити спільну мову, розв'язувати конфлікти з однолітками. А головне — усі ігри насичували життя дітей емоційним спілкуванням, а отже, робили його радісним і щасливим.
- *Відсутність партнерів* Прагнення дітей відтворити в грі стосунки дорослих зумовлює потребу в партнерах, які грали б разом із ними. Це вчить дітей ефективно комунікувати, розуміти інших, приходити на

допомогу, узгоджувати свої дії з бажаннями й діями оточення. Ігри з іншими дітьми збагачують і ускладнюють зміст ігор, адже досвід кожної окремої дитини обмежений, а у грі вони мають змогу ним обмінюватися. Однак сучасні діти віддають перевагу комп'ютерним іграм, що унеможлиблює набуття практики комунікацій з іншими дітьми.

Особливості сучасних сюжетно-рольових ігор

Звичайно, ігри не зникли зовсім, вони лише значно змінилися. Так, сюжетно-рольові ігри нині мають іншу тематику і змістове наповнення, що закономірно. Проте недоліком такої зміни є те, що ігри стали короткотривалішими та примітивнішими за змістом.

Сюжети ігор дітей до 6-7 років: «Сім'я Барбі», «Наречена», «Показ мод», «Супермаркет», «Дитячий садок», «Школа», «Захоплення заручників», «Бандити», «Автомійка», «Людина-Павук». Тривалість ігор — від 40 до 60 хв. Рольові дії одноманітні: «Барбі» весь час міряє одяг і збирається на вечірку; «Наречена» — міряє весільну сукню і прикраси; на показі мод «моделі» демонструють наряди; «бандити» захоплюють «заручників»; у «школі» і «дитячому садку» (!) увесь час ідуть заняття, на яких необхідно багато писати.

Вибір сюжету гри. Діти обирають сюжет гри відповідно до своїх знань про навколишній світ. Так, на сюжетну гру їх може надихнути як іграшка або предмет, що потрапили у поле зору, так і інформація, отримана ззовні.

Щодня спостерігаючи стосунки між членами сім'ї, діти отримують про них найповніше уявлення, тому протягом усього дошкільного віку улюбленою грою для дітей є гра у «Сім'ю». Згодом діти починають збагачувати сюжети своїх ігор інформацією, отриманою з різних джерел:

розповідей дорослих, спостережуваних подій, прослуханих розповідей книжок. Часто діти **запозичують сюжети ігор** із мультфільмів, кіно, кліпів, телевізійних шоу типу «Угадай мелодію», «Поле чудес», «Україна має талант» тощо. Вибір гри залежить від того, які телепередачі діти дивилися напередодні.

Герої сюжетних ігор. Незважаючи на те що героями ігор, у які грають діти, є персонажі, образи яких запозичені з різних джерел, вони мають схожі риси характеру. Зразковим персонажем в уяві дітей є той, який завжди перемагає чи дістає якнайбільше грошей, добре б'ється, убиває, досягає своєї мети будь-якими засобами. Мета у цих героїв дуже примітивна, а часто взагалі відсутня. Прикметно, що героями цих ігор часто є роботи, мутанти, кишенькові монстри (покемони), гібриди людини і тварини (черепашки, павуки). Усім їм притаманні людські риси, хоча здебільшого вони на другому плані. Об'єднує цих персонажів те, о за сюжетом вони - позитивні герої, на яких діти прагнуть бути схожими. У минулому десятилітті основними якостями казкових героїв були чесність, співчуття, щедрість, доброта, наївність тощо. Водночас на противагу позитивним персонажам існували негативні. Нині тривогу викликає те, що **грань між позитивними і негативними героями стирається**. Сучасні діти все частіше відтворюють в іграх не професійні ролі дорослих, а ролі телевізійних чи казкових персонажів, про життя і стосунки яких їм відомо більше, ніж про життя своїх близьких. Дітям нічого не відомо про професійне життя батьків, через що воно не є змістом дитячих ігор.

Вплинути на зміст дитячих ігор можна, збагачуючи знання дітей цікавою й доступною для їхнього розуміння інформацією про життя дорослих - Це стимулюватиме моральний розвиток дітей і сприятиме налагодженню взаємин дітей з оточенням.

Останні соціологічні дослідження В Україні засвідчили:

- 50% дітей віком від 7 до 14 років грають винятково в комп'ютерні ігри («Call Duty», «World Warcraft», «SIMS», «FIFA», «Need for Speed», «Як

дістати сусіда», «стрілялки», «стратегі» тощо)

- *13%-віддають перевагу сюжетно-рольовим іграм (ігри у війну, машинки, героїв із коміксів, «доньки й матері» тощо)*

- *8% - обирають рухливі ігри, у яких наявні гамір, метушня*

- *7% — віддають перевагу настільним іграм і конструкторам*

- *14% — не мають конкретних уподобань*

- *8% — займаються в різних спортивних секціях і не мають часу на будь-які вищезазначені ігри*

Про ігри на подвір'ї, у яких беруть участь діти різного віку з одного подвір'я, у дослідженнях не йшлося

Нівелювання дорослими ролі гри в житті дітей

Нині діти йдуть до школи у шість років, а з п'ятирічного віку їх вже починають готувати до цього. Тому молодші школярі і навіть підлітки захоплено грають у дитячі ігри. Першокласники несуть до школи іграшки, щоб гратися з ними на перервах і часто навіть під час уроків. Готуючи домашні завдання, діти потай від батьків продовжують гратися в ляльки і машинки. Чому так відбувається?

Батьки часто не надають важливого значення іграм з дітьми, нехтують ними. Увагу до дітей вони проявляють лише під час навчання. Спілкування та ігри дітей з однолітками, як правило, відбуваються лише в дитячому садку та школі. Поступово гра відходить на другий план у житті дошкільників і учнів молодшого шкільного віку, а отже, діти позбавляються дитинства. Пам'ятку та анкету для батьків учнів молодшого шкільного віку «Ставлення до ігрової діяльності дітей» подано у *Додатках 1, 2*.

Зміни у ігровій діяльності, що відбулися останнім часом, полягають не лише у появі нових екзотичних сюжетів, а й у зниженні рівня розвитку рольової гри. У більшості дітей дошкільного і молодшого шкільного віку ігри залишаються на примітивному рівні. А гра **насамперед має сприяти розвитку дитини, адже**

вона є її провідною діяльністю. Однак примітивні ігри дітей чотирьох-шести років, під час яких вони варять суп, одягають ляльок тощо, істотно не впливають на розвиток особистості дитини. Згортання гри у дошкільному віці негативно впливає на загальний психічний і особистісний розвиток дітей. Адже в грі найінтенсивніше розвиваються мислення, свідомість, уява, пам'ять, діти вчаться висловлювати емоції, набувають навичок спілкування, формується воля і довільна поведінка, загальна ініціативність. У грі діти усвідомлюють своє місце серед людей («Я ще дитина!») і виявляють бажання подорослішати, що стимулює їхній розвиток.

Дитина має захотіти щось робити, відкрити в тому особистий сенс, щоб потім опанувати технічними прийомами і конкретними вміннями. У дошкільному і молодшому шкільному віці бажання діяти, як дорослий, з'являється у дитини й реалізується саме в рольовій грі.

Перевага гри над будь-яким іншим видом діяльності полягає в добровільному підпорядкуванні певним правилам, їх виконання приносить їй задоволення.

Річ у тім, що гра витісняється з життя дітей. Як наслідок — у ігри починають грати діти старшого віку, однак у них уже інші, дорослі інтереси. Небезпекою того, що дитина не грала в ігри є те, що вона не зможе вчасно подорослішати. Відтак дошкільний вік, тобто вік гри, переміщується на наступні — шкільні роки.

Перехід від ігрової діяльності до навчальної

Навчальна діяльність дітей закладена в їхній ігровій діяльності. Дитина дошкільного і молодшого шкільного віку починає вчитися граючись. До навчання вона ставиться як до рольової гри з правилами. Виконуючи ці правила, дитина непомітно для себе оволодіває елементарними навчальними діями. Однак ставлення дорослих до навчання інше, ніж до гри. Поступово

дитина також перебудовує своє ставлення до навчання.

У школі вчителі повинні приділяти значну увагу дитячим іграм. Вони можуть організовувати ігри із правилами, створені з навчально-виховною метою. До них належать **дидактичні і рухливі ігри**, з чітким програмовим змістом та дидактичними завданнями, ігровими діями, правилами.

Перехід від гри до навчальної діяльності стає переломним моментом у житті дитини. Відтак нове становище дитини в суспільстві визначається не тим, що вона йде з дитячого садка до школи, а тим, що навчання для неї віднині стає обов'язковим. За результати своєї навчальної діяльності дитина відповідає перед дорослими. Вона швидко усвідомлює цю відповідальність, як наслідок — це починає її пригнічувати. Обмеження свободи дитини («зроби уроки, а потім дивитимешся мультфільм!»), її бажань («не ляльку тобі треба купувати, а книжки — ти ж вже школяр!») пригнічує фізіологічні та психічні процеси, погіршує настрій, зумовлює швидку втомлюваність, знищує ініціативність, спричинює неврози та інші захворювання.

Формувати самостійну, ініціативну, вдумливу особистість учителю слід з першого проведеного уроку. Перспективним способом виховання активних учнів, успішного озброєння їх необхідними вміннями і навичками є **впровадження активних форм і методів навчання, провідне місце серед яких займають навчальні ігри**. Та якщо в дошкільному віці головною була сюжетно-рольова гра, то в ЗНЗ — дидактичні та рухливі ігри, ігри-змагання (як фізичні, так й інтелектуальні), ігри-драматизації.

Дидактичні ігри За допомогою дидактичних ігор вчителі розв'язують такі завдання:

- зосереджують нестійку увагу дітей на темі уроку;
- збагачують дітей новими знаннями;
- стимулюють мислення дітей;
- навчають дітей співпрацювати;
- розвивають у дітей інтерес до пізнання.

Цікавими різновидами дидактичних ігор є кросворди, комп'ютерні ігри, вікторини, мозкові штурми, якими послуговуються як на уроках, так і в позаурочний час.

Під час дидактичних ігор учні **вчаться самостійно думати**. Захопившись грою, не помічають, що навчаються, до активної діяльності долучаються навіть пасивні учні. Гра дає змогу дітям перевірити свою силу і спритність, стимулює бажання фантазувати, розкривати таємниці і прагнути до прекрасного. Уміле застосування ігор на уроках допомагає вчителю організувати навчально-виховний процес. Крім того, створює доброзичливу атмосферу, бадьорий настрій в учнів, у них з'являється бажання діяти, що рівноцінно бажанню вчитися.

Рухливі ігри. Успішне використання рухливих ігор відбувається на уроках фізкультури, під час перерв, коли завершуються уроки. Діти отримують велике задоволення, якщо **вчитель грає разом з ними**. У грі діти розпочинають невимушено спілкуватися одне з одним, знаходять взаєморозуміння з учителем.

Ігри-драматизації. Менш поширеними в школі є ігри-драматизації. Головна мета рольової гри — розвивати здібності школярів, прищеплювати уміння самостійно приймати правильні рішення. У рольових іграх виявляється особистість учня, його здібності та перспективи на майбутнє, а процес **навчання стає цікавим та невимушеним**. Учні під час гри ліпше засвоюють інформацію, оскільки вона супроводжується позитивними емоціями. Про уроки в ігровій формі діти із захопленням розповідають удома, повторюючи в такий спосіб навчальний матеріал.

В іграх-драматизаціях найповніше проявляються індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили та здібності дітей. Елементи цих ігор можна успішно використовувати на уроках читання, природознавства тощо. Драматизація художніх творів на уроках сприяє правильному оцінюванню дітьми своїх можливостей, ліпшому засвоєнню навчального матеріалу.

Найчастіше у ігри-драматизації грають після уроків, під час підготовки до побутових та календарних свят. Розподіл і розучування ролей, добирання ігрових

атрибутів, емоційне переживання процесу гри зміцнюють дитячий колектив. Цінність ігрового методу полягає в тому, що в ігровій діяльності навчальна, розвивальна й виховна функції взаємопов'язані.

Сюжетно-рольові ігри. У сюжетно-рольові ігри грають на початку й після уроків (у тих закладах, де обладнані ігрові куточки чи кімнати). У розвивальному та виховному плані **найважливішими є довготривалі сюжетно-рольові чи будівельні ігри**, у які можуть грати протягом кількох днів. Проте такі ігри потребують оформлення ігрового простору: побудову споруд, розміщення іграшок тощо. Для продовження гри наступного дня дітям необхідно, щоб зранку все залишалось в тому стані, в якому вони залишили ігровий простір напередодні. І тут інтереси дітей суперечать вимогам дорослих, які хочуть бачити всі іграшки на своїх місцях. Порушення ігрового простору припиняє гру. Тому дорослі мають уважно висловлювати вимоги до дітей, розрізняючи безлад та спеціально створений дітьми простір. Якщо прибирання необхідне, додайте його до сюжету гри.

Сюжетно-рольова гра — діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих, відтворюючи в умовній формі їхні дії та стосунки

Учителі початкової школи часто сумніваються щодо використання ігор на уроці, апелюючи до того, що часу на уроці ледь вистачає на розв'язання запланованих завдань. Якщо вчитель послуговується лише традиційними формами і методами навчання, то часу для ігор він не матиме. Проте якщо відмовитися від тривалих опитувань, лекцій, виховних бесід, гра не лише органічно ввійде до структури уроку, а й підвищить його ефективність.

Зацікавлення та працездатності учнів досягають, впливаючи на фізичну, моральну, інтелектуальну та фізичну сфери діяльності.

У початковій школі створювати ігрові ситуації та проводити цікаві ігри **важливо на кожному уроці**. Це особливо стосується першого класу —

перехідного періоду, коли учні ще не звикли до тривалої напруженої діяльності. Вони швидко стомлюються, їм набридає одноманітність, тому рівень уваги знижується, мета уроку не досягається.

Отже, гра має ввійти в практику роботи вчителя початкової школи як один з найефективніших методів організації навчальної діяльності дітей, зокрема першокласників.

Пам'ятка для батьків

- Прищеплюйте дітям бажання до самостійної творчої гри.
- Збагачуйте зміст дитячих ігор.
- Стимулюйте дітей до колективних ігор.
- Будьте партнерами в іграх дітей.
- Розширюйте свої знання про роль гри в розвитку особистості.
- Підтримуйте ігрову діяльність дітей у позаурочний час.

**Анкета для батьків учнів молодшого шкільного віку
«Ставлення до ігрової діяльності дітей»**

1. Назвіть улюблену іграшку Вашої дитини: _____
2. Укажіть, чи є у Вашої дитини час на гру:
 - є;
 - немає, оскільки багато часу займає навчання;
 - лише під час свят та канікул.
3. Зазначте, де найчастіше грається Ваша дитина:
 - удома; на подвір'ї; у школі.
4. Укажіть, скільки часу протягом дня у Вашої дитини триває ігрова діяльність:
 - до 1 год.; 2 год.; більше 2 год.
5. Укажіть, із ким найчастіше грається Ваша дитина у вільний час:
 - із друзями;
 - із членами родини;
 - самотійно.
6. Назвіть улюблену гру Вашої дитини: _____
7. Назвіть свою улюблену гру в дитинстві: _____
8. Назвіть свою улюблену іграшку в дитинстві: _____
9. Укажіть, як часто Ви купуєте іграшки для Вашої дитини:
 - за бажанням дитини;
 - лише як подарунок на свято;
 - не купую взагалі.
10. Зазначте, як часто Ви граєтеся разом із Вашою дитиною:
 - час від часу;
 - майже завжди;
 - ніколи.
11. Укажіть, чи є у Вас удома комп'ютер:

є; немає.

12. Зазначте, скільки часу проводить Ваша дитина за комп'ютером:

до 30 хв.;

до 1 год.;

більше години.

13. Укажіть, чи граєте Ви разом зі своєю дитиною в комп'ютерні ігри:

так;

перший раз пояснюю, а потім дитина грає самостійно;

ні.

14. Назвіть свою улюблену комп'ютерну гру: _____

15. Укажіть, чи є у Вашої дитини власна кімната:

є;

є власний куточок у загальній кімнаті;

немає.

16. Зазначте, як часто до Вас додому приходять однолітки Вашої дитини:

кожні вихідні;

на свята та канікули;

уважаю це зайвим.

17. Назвіть ігри чи іграшки, які Ви берете, збираючись на відпочинок з дитиною:

м'яч;

бадмінтон;

настільні ігри;

м'яка чи інша іграшка.

18. Укажіть, чи враховуєте Ви бажання дитини, обираючи подарунок їй на день народження:

так; керуюсь власними міркуваннями.

19. Укажіть, чи граєте Ви в колективні ігри під час сімейних свят?

так; ні.

20. Зазначте, чи виступаєте Ви ініціатором ігрової діяльності дитини:

- так; інколи; ні.

Оброблення результатів опитування

- Якщо відповідь на запитання 1, 6, 7, 8,14,18,19 позитивна, поставте собі 2 бали за кожну відповідь, якщо відповідь негативна — 0 балів.
- Якщо відповіддю на запитання 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 20 Ви обрали перший варіант — поставте собі 2 бали, другий — 1 бал, третій — 0 балів.
- Якщо відповідь на запитання 11 позитивна, поставте собі 2 бали, якщо негативна — 3 бали.

Характеристика ставлення батьків до ігрової діяльності

31-41 бали

Ви хороші батьки, які уважно ставляться до потреб своєї дитини і намагаються її зрозуміти. Характер ваших взаємин сприяє розвитку дитини і формуванню в неї активної життєвої позиції.

20-30 балів

Життя своєї дитини ви намагаєтесь організувати так, як зручно вам, при цьому не завжди враховуючи інтереси та потреби дитини. Приділіть більше уваги спілкуванню та іграм з дитиною.

20 балів і менше

Вам необхідно переглянути власну позицію щодо виховання дитини. Більше часу приділіть розвитку дитини.